

ESTUDIS

El baluard que mai no es va construir. El fracàs d'una opció sindical socialista a Catalunya (1888-1939)

David Ballester

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

La història del socialisme a Catalunya abans de la Guerra Civil, és la història d'un fracàs. Aquesta adjectivació és especialment adequada quan ens referim a la voluntat del socialisme representat per les sigles de la UGT i el PSOE per penetrar en el teixit social català. Tot i que l'esmentada central sindical fou per naixement una organització barcelonina, aviat els seus dirigents van poder comprovar com el proletariat català esdevenia terra erma a l'hora d'intentar tenir una considerable incidència. I aquesta fou una trista realitat que es va perllongar fins al 1936. Foren els anys de la «vida lànguida», tal com s'hi referiran els òrgans de premsa socialistes del període. No ha d'estranyar, doncs, que *El Socialista*, a la mort de Pablo Iglesias el 1925, reflexionés sobre la perllongada feblesa d'un socialisme que a Catalunya encara no havia aconseguit «aclimatar-se», i es qualificués la situació com «*la cosa más rara y chocante del mundo*», en tant que Barcelona havia de ser un «*horno de socialismo*»¹.

¹ *El Socialista*, 29-XII-1925.

Els socialistes catalans, durant decennis, van ser incapaços d'articular un discurs suficientment atractiu com per esdevenir una veritable organització de masses. No fou fins molt a la vora del cinquantè aniversari de la fundació de la UGT quan ho varen aconseguir, sobretot com a resultat de l'esclat de la Guerra Civil i les seves transcendents conseqüències. Però aquest ja no era el sindicat que els militants dels decennis anteriors havien intentat aconseguir. Era una UGT «tercerista», que creixia i molt gràcies a un context bèl·lic excepcional, i que tenia una direcció clarament dominada pels comunistes i no pels socialistes, a la vegada que es trobava en estreta dependència de l'anomenat «partit germà», el PSUC, una adjectivació que es podria substituir perfectament per la de «partit pare»². Així doncs, un dels trets fonamentals dels moviments socials del país és tant la tradicional i ben considerada historiogràficament hegemonia anarcosindicalista, com la sovint oblidada marginalitat socialista. Una realitat sovint menystinguda per la historiografia, a la vegada que repetidament etiquetada fins a la sacietat amb un seguit d'adjectivacions i interpretacions que, per repetides, no sempre s'han ajustat al que hauria de donar de si una anàlisi en profunditat. En aquestes pàgines intentarem reflectir i analitzar algunes de les causes que van determinar aquesta situació, qualificada per Pierre Vilar com «l'excepcionalitat catalana», i tractarem d'oferir una interpretació de la manca de capacitat dels dirigents socialistes per fer de la zona industrial més important de l'Estat un «baluard de socialisme», tal com els agradava publicitar la seva premsa³.

² Per a les relacions entre la UGT catalana i el PSUC, D. BALLESTER, *L'instrument sindical del PSUC durant la Guerra Civil. La UGT de Catalunya 1936-1939*, Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, Working Papers, 1997.

³ Per al període de referència d'aquest article, el socialisme en l'àmbit català pot ser resseguit, sense cap voluntat d'exhaustivitat, a partir de D. BALLESTER, *Marginalitats i hegemonies. La UGT de Catalunya (1888-1936)*, Barcelona, 1996, i *Els anys de la guerra. La UGT de Catalunya (1936-1939)*, Barcelona, 1998; R. ALCARAZ, *La Unió Socialista de Catalunya*, Barcelona, 1987; A. BALCELLS, «El socialismo en Cataluña hasta la Guerra Civil», *Anales de Historia* núm. 3, Madrid, 1988; F. BONAMUSA, *El Bloc Obrer i Camperol (1931-1933)*, Barcelona, 1974; M. D. CAPDEVILA, R. MASGRAU, *La «Justicia Social». Òrgan de la Federació Catalana del PSOE (1910-1916)*, Barcelona, 1979; X. CUADRAT, *Socialistas y anarcosindicalistas en Cataluña. Los orígenes de la CNT*, Madrid, 1976; J.L. MARTIN RAMOS, *Els orígens del Partit Socialista Unificat de Catalunya*, Barcelona, 1977. Pel que fa referència a l'àmbit espanyol, M. TUÑÓN DE

Segons J. Olivé la UGT va néixer tard⁴. I és cert. La seva proposta de sindicalisme de caràcter moderat ja estava ocupada el 1888 feia temps, tant per Las Tres Clases del Vapor com per un anarquisme de caràcter moderat. La immediata evolució del sindicat a terres catalanes, va posar aviat de manifest la seva incapacitat per aconseguir un lloc destacat dins del proletariat català. El conegut trasllat de la direcció a Madrid el 1899 no fou res més que el colofó d'un seguit de fracassos i consegüents desencisos. Pere Gabriel ha posat de manifest tot un seguit de causes d'aquesta situació⁵, i nosaltres mateixos hem realitzat una síntesi en què s'analitza tot el procés⁶. Es pot dir que el primer greu problema que va haver d'afrontar aquest tipus de socialisme per arrelar a Catalunya va aparèixer immediatament després del naixement de la UGT, quan l'organització va patir una llarga crisi inicial de creixement d'evidents i contundents resultats, especialment si ens atenim a quins eren els seus plantejaments inicials.

Tot i tenir un naixement català, l'agost de 1888, la UGT aviat va posar de manifest la seva incapacitat d'arrelar a Catalunya, tot i que inicialment comptava en els seus rengles amb una majoria de seccions del Principat, fet que també succeïa en el PSOE, encara que aquest des de bon principi va tenir la seu de la seva direcció a Madrid. Aquest creixement lent i precari va condicionar i molt els seus primers passos al costat d'innombrables dificultats de caràcter econòmic. Així, per exemple, el 15 de maig de 1891 ja es va haver de convocar una reunió extraordinària de la direcció del sindicat, amb un únic punt a l'ordre del dia: la revitalització de les seccions de la UGT de Catalunya. Una mostra evident de la crisi inicial de creixement que patia

LARA (dir.), *Historia del socialismo español*, vol. 1-3, Barcelona, 1989; J. L. MARTÍN RAMOS, *Historia de la UGT (1914-1930)*, Madrid, 1998; M. CONTRERAS, *EL PSOE en la II República: Organización e ideología*, Madrid, 1981; J. A. GALLEGU, *El socialismo durante la dictadura, 1923-1930*, Madrid, 1977; J. AISA, M. ARBELOA, *Historia de la Unión General de Trabajadores. Apuntes sobre el sindicalismo socialista (1888-1931)*, Bilbao, 1975; A. DEL ROSAL, *Historia de la UGT de España (1901-1939)*, 2 vol., Barcelona, 1978.

⁴ Enric OLIVÉ, *La fundació d'UGT (1888-1988)*, I Jornades sobre Moviment Obrer a l'Arús, Barcelona, 1991.

⁵ P. GABRIEL, «Sindicalismo y sindicatos socialistas en Catalunya. La UGT, 1888-1938», *Historia Social*, núm. 8, València, 1990.

⁶ D. BALLESTER, *Marginalitats...*; especialment p. 29-44.

l'organització, ben poc després de la seva fundació. D'aquí a la decisió de traslladar la direcció a Madrid només cal apuntar la davallada del pes dels afiliats i seccions catalanes en el sindicat: d'un 71 per cent el 1888 a un 7,9 el 1903, i un 1,1 vuit anys més tard, i constatar l'octubre de 1889, entre molts d'altres exemples, la suspensió d'una reunió del Comitè Nacional «*por no haber asuntos [sic] de que tratar*»⁷, per arribar a la dramàtica i exagerada, però també significativa, asseveració de J. J. Morato, «*en Barcelona hubiera llegado el momento en que no existirían secciones para formar el Comité Nacional*»⁸. A Catalunya aquesta opció del socialisme començava a esdevenir, segons Recasens i Mercadé, una «*planta exòtica*»⁹, i és que de fet entre 1896 i 1911, el sindicat a terres catalanes va quedar reduït a unes poques seccions sempre localitzades a Barcelona.

Aquest fracàs primerenc és evident que fou resultat d'un conjunt de causes, i és impossible destacar-ne una per sobre de les altres, ja que a la vegada aquestes es retroalimentaven. Una de les primeres que cal esmentar és la manifesta incapacitat de la nova formació per adaptar-se amb la seva proposta organitzativa a la complexa i variada gamma de matisos sociopolítics de la societat catalana, que a la vegada tenia una estructura econòmica industrial basada en petites i mitjanes empreses, de caràcter més artesanal que de segona revolució industrial. A la vegada, aquesta estava fragmentada en nombroses parcel·les productives que requerien i impulsaven actuacions sindicals sobretot d'àmbit local, on una proposta ugetista «de Segona Internacional» mai no va encaixar. Per altra banda, és evident que aquesta opció del socialisme sempre va ignorar la tradició republicana i federal del moviment obrer del país, un republicanisme que aquí no tenia res a veure en el seu tarannà amb el republicanisme madrileny, amb el qual els dirigents de la UGT i el PSOE mimèticament l'identificaven.

Igualment, fou aquesta una opció clarament centralitzada i burocratitzada aviat per una direcció radicada a Madrid, i sempre en estreta submissió del sindicat al partit, la qual cosa esdevenia un evident obstacle, si ens atenim als trets que definien el moviment obrer català que hem esmentat. Un dirigisme molt rígid, que anava acompanyat d'una fe cega en

⁷ UGT – *Actas*, 8-X-1889, Fundación Pablo Iglesias (FPI).

⁸ S. CASTILLO, *Historia del socialismo español*, Barcelona, 1989, vol. I, p. 234.

⁹ *Justicia Social*, núm. 310, 1916.

la base múltiple, una proposta que mai va acabar de convèncer els obrers catalans, tal com s'encarregava de recordar a l'Executiva Nacional ugetista l'Ateneu Sindicalista de Barcelona, en una data ja tan avançada com el 1915: «*El obrero catalán, por su forma de ser, en gran parte no lo hace así*»¹⁰.

Tampoc no hem d'oblidar un fet prou constatat: la manca de pes dels dirigents del socialisme català en el conjunt espanyol, a la vegada que la seva limitada altura pel que fa a la capacitat de lideratge i de teorització¹¹.

Uns quadres de perfil baix i gris, que limitaven la seva actuació al mimètic seguiment dels preceptes que arribaven de la direcció central. En definitiva, *pablistes* en el sentit literal de l'expressió, una adjectivació que per ella mateixa ja limitava de manera extraordinària la seva capacitat de comprensió de la societat en què vivien i en què volien incidir, ideològicament i sindicalment. A més, hem de tenir en compte que malgrat la seva migradesa d'efectius, la vida en les organitzacions socialistes catalanes mai no fou plàcida. Sovintejaren les crisis i els enfrontaments interns, especialment durant els anys vint (1925-26, 1930) i de la II República, aquí de manera quasi ininterrompuda (1931, 1934, 1935-1936).

Com a criteri general, és impossible trobar cap substrat ideològic o d'enfocament de l'acció sindical en aquestes situacions. Es tracta d'enfrontaments de caràcter personal i personalista en el sentit estricte de l'expressió. Davant de les grans qüestions que calia resoldre, mai no es van saber plantejar discursos diferenciats. Així, per exemple, ni es va saber articular un posicionament propi durant la dictadura primoriverista, en què la «col·laboració» amb el règim va acabar per tenir conseqüències funestes per a l'organització¹², sense que la voluntat de centrar la seva actuació en el Patronat de Previsió Social, l'Atur Obrer, l'Institut Nacional de Previsió i els Comitès Paritaris donés cap resultat apreciable. Tampoc no es va saber establir l'estratègia adequada durant els anys republicans, quan amb els

¹⁰ UGT – Actas, 27-VII-1915, FPI.

¹¹ Per a una aproximació biogràfica als dirigents sindicals socialistes catalans del període, D. BALLESTER, *Marginalitats...*, p. 211-234, i *Els anys...*, p. 91-126.

¹² Com a exemples de la valoració que es va fer des de l'òptica socialista de l'actitud adoptada davant del règim, «¿Colaboración o lucha?», *Justicia*, 26-VII-1928; «¿Colaborantes?», *Justicia*, 11-X-1928; *Memoria y orden del día del XVI Congreso ordinario que se celebrará en Madrid los días 10 y siguientes de septiembre de 1928*, Madrid, 1928, p. 50-57.

socialistes a l'aparell de l'Estat durant el primer bienni, i en un context d'inici d'una important davallada confederal, semblava que era possible aconseguir l'anhelat creixement. Així, quan va acabar la dictadura el 1930, la CNT va recuperar ràpidament les seves tradicionals posicions d'avantatge, i entre 1931 i 1936 l'immobilisme va ser el tret distintiu de l'organització catalana, que a més patia com mai l'efecte de les tensions internes, amb situacions properes a l'escissió que es van concretar en el III Congrés del Secretariat Regional el 1934, el del cinema Walkyria, que va comportar el naixement de la Unió General de Sindicats Obrers de Catalunya (UGSOC), propera a la USC.

En aquestes crisis internes, en alguna ocasió es pot apreciar l'esclat de tensions entre la «vella guàrdia» i un heterogeni conjunt que pot ser qualificat com el dels renovadors, sempre representat per la militància més jove, cansada de la inacció i resignació dels qui acostumaven a ocupar els llocs dirigents (per exemple, el binomi Duran-Escofet durant els anys vint), però que mai no va anar acompanyada d'una proposta programàtica concreta, més enllà de demanar més autonomia i capacitat de decisió a la direcció central. Requeriments que sovint eren qualificats per l'Executiva Nacional com a perilloses «desviacions» de caràcter nacionalista, adjectivacions que tot i ser completament inversemblants, van incidir i molt en l'evolució de l'organització en determinats períodes. I que reflectien un posicionament de caràcter centralista i sovint espanyolista, que a Barcelona mateix comptà amb un ferm aliat en la sempre díscola i fidel a Madrid Agrupació Socialista de Barcelona, epicentre de bona part de la conflictivitat dels anys republicans.

Si el que s'acaba d'exposar havia de tenir la seva transcendència, no s'ha d'oblidar que els homes que van tenir la responsabilitat de conduir el socialisme català durant el període clau de la II República, foren especialment limitats amb relació a aquests aspectes que estem comentant, i que havien de ser els decisius en el cas de pretendre la dinamització del sindicat. Largocaballeristes obedients, es van limitar a gestionar i mantenir els càrrecs sense saber com aprofitar la paral·lela crisi cenetista dels anys 1933-1936, incapaços ni tan sols d'esdevenir la segona força sindical del país, posició que varen ocupar els sindicats del Bloc Obrer i Camperol, quan aquests foren expulsats dels rengles anarcosindicalistes. Una situació de prostració que va tenir un trist i excepcional colofó: l'expulsió dels dos

primers secretaris del període republicà, José Vila Cuenca i Antoni Olarte, com a conseqüència d'haver estat involucrats en uns gens honorables afers de caràcter econòmic, descoberts a finals de 1935.

Un altre important aspecte que cal tenir en compte, hauria de ser la molt limitada capacitat d'anàlisi de la realitat del país dels quadres socialistes de l'etapa objecte de comentari, sense que puguem trobar diferències remarcables respecte d'on es portava a terme la valoració. Tant la direcció central com els homes que lideraven les seccions catalanes, foren sempre incapaços de portar a terme una anàlisi seriosa de la realitat catalana que permetés elaborar una proposta adient. Es varen limitar a la queixa estèril, a l'espera complaent i a centrar-se en diverses obsessions que segons el seu esgarrat criteri impossibilitava que el socialisme arrelés al Principat¹³. Aviat, tant uns com els altres, varen estar convençuts que el conegut axioma de García Quejido, «*Del Ebro para allà, para ellos* [en referència als anarcosindicalistes]»¹⁴, havia esdevingut una realitat inalterable.

Després dels efectes demolidors per als socialistes catalans de la seva actuació durant la vaga general del 1902, davant la qual es van posicionar radicalment en contra, la realitat en què es trobaven els seus rengles permet acceptar plenament l'asseveració d'Álvarez Junco quan els qualifica de «secta»¹⁵. Foren els anys d'Alejandro Lerroux, que es va apoderar d'un espai propi, aprofitant la repressió que queia sobre l'anarcosindicalisme, immersos en un «*triste marasmo*» segons Anselmo Lorenzo, i la marginalitat socialista. El socialistes, des de les pàgines de *La Guerra Social*, havien carregat molt durament contra la vaga, insistint reiteradament en aquells anys en la necessitat de participar en el joc electoral, ja que segons el seu criteri, la participació obrera en uns comicis

¹³ Com per exemple l'any 1924-1925 els socialistes van escriure força articles contra l'afició que mostraven llavors amplis sectors del proletariat català per esports com el futbol i la boxa, emprant un seguit d'argumentacions quasi còmiques. Per exemple, «La epidemia deportiva», «Obreros catalanes» i «Por tierras catalanas», *El Socialista*, 15-VIII/10-X-/7-XI1925.

¹⁴ Citat per Amaro DEL ROSAL, «Notas y comentarios finales», *Unión General de Trabajadores – Actas*, vol. IV (1910-1913), Fundación Pablo Iglesias (FPI).

¹⁵ J. ALVAREZ JUNCO, *El emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*, Madrid, 1990, p. 219.

«diluye la labor libertaria de treinta años»¹⁶. Però en les legislatives de març de 1903 foren els lerrouxistes els qui aconseguiren el vot obrer, traduït en cinc diputats, mentre que els socialistes es varen haver de conformar amb 1.571 vots, és a dir, 1,1 per cent dels sufragis emesos, a part d'haver de carregar durant força temps amb el descrèdit que els va representar el posicionament mantingut durant el conflicte de l'any anterior.

La Solidaritat Obrera fou un miratge per als socialistes, ja que tot i els esforços esmerçats per Fabra i Ribas per participar-hi i la presència de socialistes en els seus rengles en els seus inicis, l'Executiva Nacional mai no va creure en el projecte i aviat el secretari general del moment fins i tot va prohibir que es publiquessin notícies als òrgans de premsa del partit i del sindicat on s'hi fes referència, atès que segons el seu criteri, fer-ho significava «darle más importancia de la que tiene»¹⁷. Així, aviat es va deixar tota la iniciativa als anarcosindicalistes, que va conduir a la situació d'inicis de la segona dècada del segle passat, quan amb la formació de la CNT, tot i les seves dificultats inicials, aquests van acabar esdevenint el pal de paller on va acabar convergint bona part del proletariat català. Ni tan sols durant la I Guerra Mundial, un «temps de sindicats», l'ugetisme va aconseguir sortir del seu cau i penetrar en el camp ni en el sector serveis, uns dels pocs àmbits que havien quedat al marge de l'expansió confederal.

Des d'aquest moment, podem afirmar que l'esmentada màxima de García Quejido va fer impacte en la direcció del socialisme espanyol. Davant del que consideraven, si més no de moment, un fet inamovible, es va deixar conscientment de banda qualsevol voluntat d'intentar capgirar la situació, tal com reflecteix aquest comentari fet en una reunió de l'Executiva Nacional del període: «No por ahora, sino en mucho tiempo por desgracia, podrá llegar la Unión a conquistar la organización obrera en Cataluña por el carácter localista de aquellos trabajadores»¹⁸. Cal un testimoni més eloqüent respecte a això? La realitat era la que era, i senzillament calia esperar temps millors. Així, quan es disposava de recursos per portar a terme campanyes de propaganda, sempre s'escollien altres zones de l'Estat per portar-les a terme, convençuts que es podria treure més rendiment als

¹⁶ *La Guerra Social*, 9-V-1903.

¹⁷ *UGT – Actas*, 10-XI-1910, FPI.

¹⁸ *UGT – Actas*, II/III-1913, FPI.

recursos esmerçats¹⁹. O bé, quan des de Barcelona se sol·licitaven repetidament recursos per tirar endavant el projecte d'un òrgan de premsa propi, des de Madrid sempre hi va haver una negativa com a resposta.

I mentrestant els homes de la UGT esperaven, sovint de braços plegats, mantenint com podien petits i tristos locals, on l'activisme era mínim. Sovint a la vora de la desesperació davant l'esterilitat dels seus plantejaments davant el proletariat català: «*Ya no sabemos que hacer para despertaros, para organizaros, para salvaros*»²⁰, però sense que aquesta situació els portés a adoptar una estratègia adequada per als seus interessos. Què esperaven? Doncs que l'obrer català, al qual sovint li adscriuen un seguit d'adjectivacions pejoratives (ignorància, facilitat per deixar-se ensarronar amb discursos pseudorevolucionaris buits fets per entabanadors, individualisme, manca de consciència, d'educació, de capacitat de reflexió, influïts pel regionalisme...) ²¹, es despertessin, veiessin la llum i llavors s'adonessin de quina era la veritable ideologia que els convenia, evidentment el socialisme representat per les sigles del PSOE i la UGT.

La raó de la propensió del proletariat català de seguir majoritàriament l'anarcosindicalisme, en lloc dels postulats marxistes, mai no va aconseguir una interpretació adequada des dels rengles socialistes. Es negava que es tractés d'un factor «ètnic», com es deia llavors, possibilitat «*más risible que un cuento tártaro, [...] una herejía de orden etnológico y etnográfico*»²². L'únic que es tindrà propensió a assenyalar com a causa determinant, era la tendència de l'obrer català a no raonar per ell mateix —«*dicho sea sin el*

¹⁹ Sense ser exhaustius respecte d'això, es varen anul·lar campanyes de propaganda inicialment enfocades a Catalunya el 1909 i el 1913, i entre 1919 i 1923 la direcció catalana va sol·licitar fins a vuit vegades a l'Executiva Nacional que es posessin en marxa sense aconseguir cap resposta. Igualment, el 1924 i 1930. Davant d'aquesta insistència la direcció de Madrid sovint responia amb crítiques al funcionament de les seccions catalanes, com per exemple a finals de la dictadura, quan afirmava que «*es preciso que, naturalmente, nos pongamos en contacto con las sociedades de Cataluña; pero es preciso también que las sociedades de Cataluña se pongan en contacto con nosotros*», XVI Congreso de la UGT de España. *Sesiones del 10 al 15 de septiembre de 1928. Actas de las sesiones*, Madrid, 1929.

²⁰ «¿Qué hacéis obreros catalanes?», *El Socialista*, 7-XI-1923.

²¹ Entre molts d'altres exemples, *La Unión Obrera*, X-1906; *Justicia Social*, 7-III-1914, «¿Revolucionarios?», *Justicia*, 14-VI-1928.

²² *Justicia*, 28-VI/9-VIII-1928.

menor atisbo de ofender»— i esperar que siguin els de fora qui els adoctrinin. Per argumentar aquest plantejament, els socialistes aportaven llistes de dirigents confederals on s'esmentava el lloc de naixement, per intentar demostrar que l'anarquisme era una cosa forastera, que penetrava el teixit social del país gràcies a la seva capacitat d'arrossegar els treballadors mitjançant promeses fàcils, a la vegada que irrealitzables²³. Així, els socialistes tenien una excusa evident: no arrelaven perquè no volien enganyar els treballadors²⁴. Aquest fou l'únic argument atribuïble a ells mateixos que van acceptar al llarg de decennis d'anàlisi negligits. Ni l'adequació o no del seu programa, ni l'actitud i validesa dels seus homes foren mai posats en qüestió.

D'aquesta limitada interpretació, n'emana una altra. La de considerar l'obrer socialista com un militant més format, culte i en conseqüència avançat; no procliu a caure a mans de demagogs que aprofitant-se de la manca de formació dels treballadors els atrauen vers plantejaments messiànics buits de contingut, i sobretot inútils en la lluita contra la burgesia. Era la superioritat dels deixebles de Pablo Iglesias respecte als deixebles d'aventurers i «*elementos de perniciosa y funesta actuación, promotores de la confusión, el desaliento y la desorganización*»²⁵, a la vegada que importadors de «tàctiques morboses»²⁶.

En conseqüència, l'obrer català era pres d'una malaltia, anomenada segons les ocasions «*xarampió, verola o tifus*»²⁷, que conduïa a una situació que els socialistes només poden veure amb «*pena o bochorno*». L'única recepta que foren capaços d'oferir davant d'aquesta situació, consistia en el fet que els treballadors catalans acabessin acceptant la tàctica i la disciplina dels socialistes, sense especificar quin havia de ser el camí que havien de seguir.

Així, en conjunt, haurem de convenir que els socialistes quasi bé sempre van fer ostentació d'una molt limitada capacitat d'anàlisi, i que quan alguns militants van adonar-se que era necessari un cop de timó per reconduir la situació no foren escoltats per la direcció, o bé van haver de

²³ *Justicia*, 9-VIII-1928.

²⁴ «Sobre el artículo de Aguadé [sic] y Miró», *Justicia*, 28-VI-1928.

²⁵ J. ESCOFET, «Acabemos con el confusionismo reinante», *El Socialista*, 29-XI-1923.

²⁶ «El caos del proletariado catalán», *El Socialista*, 13-XII-1923.

²⁷ *El Socialista*, 7-XI-1923; *Justicia*, 16-IX-1928.

passar a actuar en rengles d'altres formacions o se'ls va condemnar a l'ostracisme en el si del sindicat i del partit. No tenim cap document que pugui ser qualificat respecte d'això d'autocrític. Aquest tret sempre fou absent. La responsabilitat mai no requeia en les limitacions i/o errors propis. I aquesta fe en una veritat absoluta va incapacitar els socialistes a redreçar la situació, a la vegada que els condemnava a l'ostracisme i a portar una activitat, en moltes ocasions, veritablement marginal en el teixit social català. Una situació només amanida per la visita d'algun «apòstol del socialismo», que molt de tard en tard feia alguna gira propagandística i era rebut amb un respecte i una admiració quasi religiosos, però en un context mancat d'optimisme, com els fets s'encarreguen de demostrar.

Si es ressegueix el fil de l'evolució de l'ugetisme i de la FC PSOE a Catalunya, trobarem força exemples del que s'acaba d'explicitar. Paga la pena emprar i reproduir el testimoni de principis dels anys vint, però extrapolable, d'un home clau del període en els rengles socialistes, Marià Martínez Cuenca, per reflectir la situació a què ens estem referint: «[...], *prácticamente no había Partido, ni juventud, ni nada, me encontré en aquel local con un grupo de gentes que pasaban las tardes de los domingos en santa paz y armonía; todo lo que yo había imaginado no era más que una ficción creada por las prédicas de Escofet y la lectura de las cartas de Pablo Iglesias. Eran un grupo de hombres, algunos veteranos fundadores del PSOE y la UGT, todos ellos resignados [...]*»²⁸.

Per altra banda, quan es va portar a terme algun intent d'ampliar la xarxa d'organitzacions socialistes, oferint més vehicles per a la socialització dels treballadors, o bé quan es va produir alguna modificació organitzativa en la trajectòria de l'ugetisme català, aquests projectes mai no van conduir a cap modificació substancial d'una realitat sempre peremptòria. Així, quan a finals dels anys vint es van crear tot un seguit d'organitzacions d'inspiració socialista d'ampli abast, aquestes van acabar sumides en l'ostracisme. Ni el Cercle Cultural Socialista, ni la Cooperativa Socialista, ni l'Ateneu Socialista amb un Grup Artístic dependent, ni la Gràfica Socialista i encara menys la revitalització de les Joventuts Socialistes o la formació d'un Grup

²⁸ M. MARTÍNEZ CUENCA, *La muralla invisible. Memorias de un murciano militante obrero en Cataluña, 1909-1939*, Memòries inèdites, Fundació Campalans.

Socialista Femení, van millorar la capacitat d'establir vincles de sociabilitat pels socialistes. I pel que fa a l'àmbit organitzatiu, quan finalment la Federació Regional fou posada en marxa el 1922, en un context que era qualificat de «*predominio anarquista fatal*»²⁹, aquesta va poder celebrar sis congressos durant la dictadura primoriverista gaudint d'una legalitat que altres formacions polítiques i sindicals no tenien, però sense cap resultat positiu ni quantitatiu ni qualitatiu. Així doncs, no ha d'estranyar que aquesta nova plataforma posada en marxa a les vigílies del cop d'Estat de setembre de 1923 no aconseguís aglutinar en els seus regles ni una majoria de les escasses seccions amb què comptava el sindicat llavors. Anys després, el 1933, es va posar en marxa un Secretariat Regional en substitució d'una Federació Regional que acabava de patir unes fortes convulsions internes i que no reeixia en la seva voluntat de creixement. Però els homes que encapçalaren el Secretariat foren exactament els mateixos que havien dirigit la llavors extinta federació. I aquests no eren precisament els que durant el congrés de la UGT d'Espanya que havia tingut lloc l'any anterior —l'únic celebrat en tota l'etapa republicana— s'havien enfrontat a l'Executiva Nacional sol·licitant més autonomia per a les seccions catalanes. Aquests precisament foren els que, cansats d'insistir respecte a aquest tema, protagonitzarien l'any següent l'escissió que va conduir a la formació de la UGSOC.

En aquest context, el fet que finalment Barcelona aconseguís inaugurar una Casa del Poble el setembre de 1932, tampoc no va representar cap pas endavant, i malgrat que els socialistes esperaven aconseguir un cert rèdit electoral d'aquest innegable pas endavant, les immediates eleccions al Parlament de Catalunya varen ser de nou un fort cop per a les seves aspiracions, ja que van tornar a aconseguir uns magres resultats electorals.

Un altre aspecte que tampoc no s'ha de deixar de banda, és el quasi innat rebuig durant decennis d'aquest tipus de socialisme vers tota formulació de caràcter nacionalista. És un aspecte no sempre tingut en compte per la historiografia, com si existís algun tipus de prevenció per encarar el que fou

²⁹ A. OLARTE, «La organización obrera en Cataluña», *Boletín de la Unión General de Trabajadores*, núm. 41, V-1932, p. 182.

una realitat evident, que havia de tenir la seva importància especialment en relació amb la franja del proletariat català que la UGT intentava especialment influir. Evidentment, no es tracta de valorar si el proletariat català era o pretenia ser nacionalista —una anàlisi que no té cap sentit—, però s’ha de tenir en compte que els quadres del PSOE i de la UGT, portats per una veritable visceralitat en aquest aspecte, veien conxorxes d’aquest tipus en qualsevol manifestació que fes referència a una mínima autonomia organitzativa, o a aspectes que incidien directament en la mateixa catalanitat i no en el catalanisme. Si no feien ostentació d’un nacionalisme espanyol, que en més d’una ocasió pot ser qualificat de signe reaccionari. El 1899 *El Socialista* ja identificava *Els Segadors* com un «coro de odio» i les reivindicacions nacionals com a producte de «*miserables y egoistas intereses*», a la vegada que parlava de les autonomies descentralitzadores com un fet fonamentat en l’odi³⁰. Evidentment totes aquestes asseveracions s’han de contextualitzar i analitzar en la seva justa mesura, però és evident la miopia dels dirigents socialistes respecte a aquesta qüestió.

El «tomb catalanista» de l’organització experimentat des de 1916 fou un breu miratge que la pressió que determinava la Guerra Social i els plantejaments de la mateixa direcció central aviat van liquidar, i es va tornar als posicionaments tradicionals respecte a això. En aquest sentit, la mateixa actitud que es va adoptar davant el règim de Primo de Rivera fou justificada per Joan Duran amb el feble argument que «*son los nacionalistas quienes más combaten esta decisión*»³¹, enmig d’un seguit de justificacions respecte a això ben mancades de base, que van ser abastament emprades durant aquells anys. En aquest context, es va arribar a afirmar que el nacionalisme, ja fos de dretes o d’esquerres, era sempre racista³² i més nociu per als treballadors que una «epidèmia»³³, i els homes de la UGT i de la FC PSOE es van autoqualificar d’«antinacionalistes» per diferenciar-se dels homes de la USC, adjectivats per aquells com de «socialistes *sui generis*»³⁴.

³⁰ «El regionalismo y los obreros», *El Socialista*, 20-X-1899.

³¹ *Actas del Comité Nacional de la UGT*, 8-XII-1924, FPI.

³² «Prejuicios catalanistas», *Justicia*, 7-II-1929.

³³ *Justicia*, 10-I-1929.

³⁴ M. PALLÁS, «Camañas insinceras. Al servicio del catalanismo», *El Socialista*, 12-IX-1925.

Anys després, proclamada la II República, es fa difícil trobar a la premsa publicada a Catalunya atacs més contundents contra la Generalitat Provisional i el president Macià que a l'òrgan *La Internacional*³⁵, i en aquest mateix període podríem afegir aspectes relacionats amb la llengua i el mateix procés de consecució de l'Estatut d'Autonomia, tot i que després els socialistes jugaran la carta d'haver tingut un paper determinant en l'aprovació de l'Estatut a les Corts, tot i que des de Catalunya havia estat criticat àcidament, en caure un altre cop en el parany d'identificar les reivindicacions nacionals amb les sigles d'una formació política determinada, en aquesta ocasió l'Esquerra Republicana, que a més en els primers anys republicans mantenia una relació molt estreta amb els rivals confederals, fins al seu desencís respecte d'això el 1933-1934.

Com a resultat del conjunt d'aspectes que s'acaben d'assenyalar, seria un exercici ben fàcil, resseguint tant la premsa socialista com la documentació interior del sindicat i el partit, establir un conjunt de pautes en l'evolució d'aquest àmbit del socialisme català, referides a la seva incapacitat d'anàlisi de la realitat social catalana, per apreciar com aquestes es repeteixen en el decurs del temps sense solució de continuïtat. En conseqüència, i ja per tancar aquest apartat, cal afirmar que la trajectòria de l'ugetisme a Catalunya esdevingué tan excepcional, que fins i tot els moments en la història del sindicat i del mateix partit de considerable creixement en l'àmbit estatal (per exemple els primers anys de segle, el primer bienni republicà...), van acabar per passar sempre de llarg. I tampoc no ha d'estranyar que, quan en ocasions es pugui parlar a Catalunya d'un cert i matisat desvetllament del societarisme o el sindicalisme socialista, aquest també acabés per no tenir incidència en els rengles del sindicat, com per exemple al voltant del primer Primer de Maig o durant els anys de la Primera Guerra Mundial. La singularitat del cas català és, sense cap mena de dubte, més que evident.

Tota aquesta situació que s'acaba de plantejar, va canviar de manera brusca i sobretot ràpida a partir de la primavera de 1936, com a conseqüència de dos factors fonamentals. En primer lloc, el fet que la UGT

³⁵ *La Internacional. Órgano de la Unión General de Trabajadores* fou publicada durant l'any 1931.

esdevingués el pal de paller en què van començar a convergir des de l'esmentada data les formacions sindicals d'inspiració marxista, cosa que reflectia també en l'àmbit sindical les tendències de caràcter unitari que des de l'any anterior ja s'havien posat de manifest en l'àmbit polític. Per una banda, era la resposta al procés paral·lel de reagrupament que també experimentava l'anarcosindicalisme, tal com s'havia posat de manifest en el congrés de Saragossa, a la vegada que encetava un nou procés encaminat a intentar liquidar el tradicional esmicolament que havia caracteritzat el sindicalisme marxista fins llavors.

Aquest procés va començar a engruixir de manera lenta i gradual els febles rengles de l'uetisme català, tot i que contradictòriament aquest es trobava llavors immers en la crisi més important des de la seva fundació com a resultat de l'esmentada defenestració el mes de gener de l'equip Vila Cuenca–Olarde. Sense cap mena de dubte, el Secretariat Regional es beneficiava del pes de les sigles del sindicat en l'àmbit estatal, atès que a internament durant aquests mesos es van succeir al seu capdavant tres febles direccions fins a l'inici de la Guerra Civil. Però si aquest procés ja havia posat les bases d'un cert redreçament ugetista, evidentment fou l'esclat del conflicte bèl·lic el que va acabar de permetre un conjunt de transformacions que permeten parlar sense cap mena de dubte del naixement d'una nova UGT de Catalunya.

Abans del cop d'Estat de juliol de 1936, i aprofitant la innegable feblesa organitzativa del sindicat, tot i un cert creixement quantitatiu, un grup de dirigents comunistes i joves socialistes partidaris de la unitat política i sindical amb aquells, en un cop de mà impensable en una organització de més solidesa, es van fer càrrec de la direcció de la UGT catalana. Són Josep del Barrio, Antoni Sesé, Antoni López Raimundo, Tomàs Molinero, Salvador González, Francesc Duran Rossell, entre d'altres. És un procés del qual desconeixem força aspectes, però que cal afirmar que es realitzà tant al marge dels estatuts del Secretariat català com d'esquenes a la UGT d'Espanya, la qual estigué a punt de desautoritzar la nova direcció en el decurs dels primers mesos de la guerra. Aquests haurien de ser els homes que havien de gestionar la «nova» UGT catalana que emanaria de les jornades de juliol del 1936. Uns homes i una UGT, per altra banda, ben diferents als que li havien donat forma durant els darrers

decennis. En el procés de bipolarització sindical que s'encetava a Catalunya, la UGT adquiriria un protagonisme que mai no havia tingut, sempre amb l'inestimable suport del PSUC, amb ben aviat àmplies responsabilitats polítiques, econòmiques i militars a les seves mans. Per primer cop en la història de Catalunya, el sindicalisme d'inspiració marxista es trobaria amb capacitat per qüestionar la tradicional hegemonia anarcosindicalista.

Un dels aspectes més significatius a l'hora de valorar el canvi experimentat pel sindicat en aquest estiu del 1936, fou sens dubte l'enorme canvi quantitatiu que l'afectà. Les tendències unitàries de la primavera d'aquell any ja havien engruixit notablement els seus febles rengles³⁶. Així, ja abans del 19 de juliol trobem un degoteig de sindicats de la UGSOC cap a la UGT, atès que l'ingrés col·lectiu no fou acceptat per Largo Caballero. En aquesta línia, la mateixa Federació Obrera de Sindicats de la Indústria Gastronòmica (FOSIG) es trobava en negociacions i molts sindicats neutres s'hi apropaven. De tota manera, en començar la Guerra Civil la UGT catalana no agruparia més de dos centenars de sindicats amb un sostre de 40.000 afiliats. És a partir de l'inici del conflicte que tota aquesta situació és capgirà ràpidament, especialment fins al mes d'octubre, període durant el qual es produiria l'ingrés de les tres quartes parts dels nous sindicats i afiliats.

La pressió sobre el sindicalisme neutre i els no afiliats s'accentuà. El Decret de Sindicació Obligatòria acabà de fer la resta, en esdevenir el carnet sindical una eina indispensable per moure's en aquella societat. Així, el Secretariat Regional afirmava l'octubre de 1936 agrupar 435.000 treballadors, 600.000 en el decurs del seu III Congrés (novembre de 1937), i donar sempre una xifra superior a aquesta darrera al llarg de tot el 1938. Malgrat l'exageració de les xifres emanades de tot sindicat, càlculs propis porten a acceptar com a xifra aproximada d'afiliació ugetista en el seu moment de màxima implantació uns 486.000 afiliats. És a dir, vora la meitat de la població activa catalana del moment (dels quals uns 204.000 a Barcelona, vora 50.000 més segons les dades de l'organització)³⁷.

³⁶ Només entre juny i juliol del 1936 s'havia produït l'alta reglamentària de 72 sindicats, mentre que durant tota l'etapa republicana ho havien fet 164.

³⁷ En una reunió del Ple de Delegats de la FLB s'afirmà haver fet 400.000 nous carnets entre juliol i octubre del 1936. *Acta del Ple...*, Archivo General de la Guerra Civil española – Salamanca (AGGCE-S), PSB 391.

Respecte a aquesta veritable allau de nouvinguts, cal trencar definitivament la idea preestablerta que aquesta afiliació ugetista massiva corresponia només a burgesos atemorits davant dels avenços revolucionaris, que sovint va portar els seus rivals a qualificar la UGT-PSUC com una organització de tipus burgesa, burocratitzada i contrarevolucionària, fet que ha estat recollit per determinada historiografia sense cap tipus d'anàlisi (Payne, Semprún-Maura, Broué). La UGT no fou un sindicat de «colls blancs», tot i jugar la carta de la petita burgesia mitjançant la creació de l'entitat adscrita sense caràcter de federació d'indústria, els Gremis i Entitats de Petits Comerciants i Industrials (GEPCI). És cert que l'extraordinari creixement que experimentà va convertir el sindicat en un veritable «calaix de sastre», on convivia una diversitat important d'opcions socials i ideològiques, sempre sota el control ferri d'una direcció majoritàriament comunista, però també ho és l'innegable contingut «de classe» d'una bona part dels nouvinguts. Una part important procedien dels sindicats «alliberats» per la CNT en el decurs de la seva conflictiva evolució durant l'etapa republicana, que van esdevenir un contingent no menyspreable: des dels sindicats *bloquistes* que constituïren l'efímera Federació Obrera d'Unitat Sindical el maig del 1936, ja amb el POUM com a referent, que ingressà a la UGT amb la intenció de radicalitzar-la i sostroure-la de la influència del PSUC, fins als Sindicats d'Oposició del Bages i la poderosa Federació Local de Sabadell amb els seus 20.000 afiliats. Igualment s'haurien d'afegir els ja esmentats sindicats de la UGSOC, la FOSIG, els de Llum i Força, entre molts d'altres, que desmenteixen l'axioma anteriorment citat.

Un altre contingent important d'afiliats provindria de sectors catalanistes, malgrat haver estat aquest un capítol que sempre havia creat problemes a l'ugetisme en particular i al socialisme en general, a l'hora d'aconseguir un espai polític i sindical a Catalunya. Així, el CADCI aportaria en el moment d'ingressar 23.000 afiliats, que esdevindrien poc després vora 60.000. Igualment, i en aquesta mateixa línia, també ingressarien la FNEC, l'Associació de Funcionaris de la Generalitat i els Funcionaris Municipals de Barcelona. En total, uns 80.000 afiliats procedents d'aquests rengles, vora una cinquena part del total.

Aquestes xifres van permetre al sindicat assolir una impressionant extensió arreu del país, un fet completament impensable pocs mesos abans,

amb una supremacia clara a les comarques de l'Alt Camp, l'Alt Empordà, l'Alt Urgell, el Baix Camp, el Baix Ebre, el Bages, la Garrotxa, el Gironès, el Priorat, la Ribera d'Ebre, el Ripollès, el Solsonès, el Tarragonès i el Vallès Occidental. A l'Anoia i al Baix Penedès es podria parlar de situació d'equilibri amb la CNT. De manera prou significativa, la relació més alta entre l'afiliació ugetista i la població comarcal la trobem en aquelles comarques on l'entrada en massa dels Sindicats d'Oposició als rengles de la Unió li havien donat una força desconeguda per complet en aquelles contrades: el Vallès Occidental i el Bages, amb un 26 per cent; o bé, en aquelles on els ingressos procedents dels sindicats de la FOUS havien estat importants, com el Segrià, 22 per cent, al costat de zones de tradicional implantació ugetista-socialista, el Baix Camp, 21 per cent, i el Baix Ebre, 19 per cent.

Aquesta nova extensió territorial es pot copsar millor si tenim en compte que el 1933 la UGT només era present a 30 municipis repartits en 17 comarques i l'any següent, després d'un any amb el Secretariat Regional en funcionament, ho era a 79 i 28 respectivament. Ara la situació s'havia capgirat completament. La UGT catalana fou present durant la Guerra Civil a 858 municipis de totes les seves comarques, als quals caldria afegir 113 poblacions més sense condició de municipi, amb un total de 971 localitats amb presència de com a mínim un sindicat dependent del Secretariat Regional. Pel que fa a aquesta qüestió, cal afirmar que l'extensió comarcal assolida era bastant superior a la confederal del moment. S'hi repartien els 2.611 sindicats que hem pogut comptabilitzar, vora la meitat dels quals, un 44 per cent, pertanyien a Oficis Diversos i a la Federació Catalana de Treballadors de la Terra.

Tot aquest nou entramat organitzatiu, al qual la premsa del sindicat es referia com a «*marejada ascensional*», foren enquadrats en 29 federacions d'indústria, en tant que abans de l'estiu del 1936 només n'hi havia cinc de constituïdes (fabril i tèxtil, bancària, Federació Espanyola de Treballadors de l'Ensenyament, ferroviaris i Gas i Electricitat). D'uns i d'altres, sindicats i federacions (així com del Secretariat i unitats militars patrocinades per la UGT), emanarien un total de 101 capçaleres de diversos òrgans de premsa; una altra dada que forçosament ha de cridar l'atenció si tenim en compte que abans de l'inici de la guerra només es comptava amb l'òrgan dels bancaris, *Esforç*.

Per sectors productius la UGT aconseguia, també per primera vegada —si exceptuem els bancaris—, imposar-se en força àmbits. Així es pot

parlar de supremacia del sindicat davant la CNT a banca, ferroviaris, assegurances, ensenyament, vestit, treballadors de la terra (encara que la Unió de Rabassaires en mantingué com a força majoritària al camp català), funcionaris municipals i de la Generalitat, boters, sanitaris, mercantils, pesca i transport marítim, correus, espectacles públics i indústria gastronòmica. És a dir, un ampli espectre sindical, sobretot del sindicalisme moderat que la UGT sempre havia volgut encapçalar, amb penetració important a altres àmbits com el tèxtil (aquí en equilibri amb la CNT) i el metall, encara que en aquest darrer en clara inferioritat respecte als confederals³⁸.

Pot servir de balanç de la implantació sindical a les empreses catalanes del moment el treball realitzat sobre un total de 175 empreses (98 metal·lúrgiques i 77 químiques), que agrupaven un total de 7.297 treballadors. L'estudi de la seva afiliació ens porta a un 76 per cent del personal tècnic afiliat a la UGT, així com un 34 per cent dels treballadors manuals i un 87 per cent dels mercantils/administratius. Aquestes xifres, malgrat les seves limitacions, poden ser puntualment extrapolables a situacions més àmplies³⁹, i permeten comprendre el caràcter que va adquirir l'uguetisme català entre 1936 i 1939 i igualment la divisió que va prendre l'espai sindical català en aquells anys.

És obvi, a partir del conjunt de xifres que acabem d'exposar, que el 1936 va significar un tall brusc en l'evolució de la UGT a Catalunya. S'havien acabat els feixucs anys d'esterilitat i per fi es podia afirmar que el sindicat havia esdevingut una organització de masses, situació perseguida des de feia decennis, i igualment s'havien assolit unes quotes en diversos àmbits que permetien qüestionar la tradicional hegemonia confederal. Però aquesta UGT dels anys bèl·lics, era la mateixa per la qual havien lluitat els seus dirigents al llarg de la història? La resposta ha de ser forçosament negativa.

Aquesta «nova» UGT tenia un innegable caràcter tercerista. Els seus dirigents procedien de rengles comunistes, amb un passat comú a la CNT

³⁸ La CNT seria clarament majoritària en el metall, fusta, edificació, química, mineria, port de Barcelona, indústria energètica i pell.

³⁹ Censos d'empreses de la indústria química, dossiers de la indústria metal·lúrgica, llistes d'indústries de construccions metal·lúrgiques. AGGCE-S PSB 1176, 1177, 1193 i 1426.

on molts d'ells havien tingut trajectòries ben dilatades (Del Barrio, Sesé, Moix...). El pes del PSUC, on molts dels quadres sindicals també tenien càrrecs en el seu aparell, era cabdal en totes les decisions que s'havien de prendre i les estratègies que calia seguir.

No ha d'estranyar que precisament en aquests moments en què el sindicat per fi havia esdevingut un baluard a Catalunya, les relacions entre la UGT de Catalunya i la UGT d'Espanya adquirissin el to més baix de la seva història, atès que aquest baluard no estava construït del material que els dirigents de la UGT d'Espanya haurien desitjat. Després d'un període de distanciament entre ambdues direccions, producte del col·lapse motivat per l'inici de la guerra, quan les relacions es van tornar a restablir, la direcció largocaballerista es va adonar amb perplexitat de quin tipus d'organització havia esdevingut la UGT catalana, i les tensions aparegueren immediatament. Una situació que al llarg de 1937 va estar a punt en diverses ocasions de conduir a la ruptura de les relacions orgàniques. Només quan Largo Caballero fou defenestrat a les darreries de 1937 la situació es va normalitzar, ja que aquells que tingueren a partir d'aquest moment la direcció de la UGT d'Espanya, que poden ser qualificats com d'uetistes-negrinistes (González Peña, Lamoneda...), també responien al caràcter tercerista que havia adoptat la UGT catalana des d'un any abans.

No és estrany, doncs, que amb aquest conjunt de sensibilitats diferenciades i enfrontades en el si de l'uetisme durant la Guerra Civil, un cop consumada la derrota, tant a l'exili com a l'interior, aquesta pugna faccional, traduïda en l'intent de patrimonialitzar les sigles del sindicat, prengui de nou cos amb pugnes virulentes entre uns i altres⁴⁰. Però aquesta ja és una altra història. La de les «diverses UGT» que durant el franquisme van pugnar per patrimonialitzar unes sigles d'indubtable pes històric.

Tot com a resultat que el «baluard» que finalment es va construir entre 1936 i 1939 no va respondre al que desitjaven els homes d'agost de

⁴⁰ Per a una visió del socialisme català de postguerra, D. BALLESTER, *Els homes sense nom. L'exili i la clandestinitat de la UGT de Catalunya (1939-1976)*, Barcelona, 2003. En l'àmbit espanyol es pot resseguir a partir de C. TCACH, C. REYES, *Clandestinidad y exilio. Reorganización del sindicato socialista, 1939-1953*, Madrid, 1986, i A. MATEOS, *Exilio y clandestinidad. La reconstrucción de UGT, 1939-1977*, Madrid, 2002.

1888. Pel que varen lluitar els seus continuadors en el regles de la UGT de Catalunya i la FC PSOE. Aquell, el seu projecte, mai no va arribar a bon port. Fou l'«excepcionalitat catalana».